SN 26.6 1972

Är folkmusiken folklig?

Den kommunala satsningen på folkmusiken i Södermanland har väckt ett visst uppseende i andra landsändar. Icke dess mindre kan kritik riktas mot hur spelmanstraditionen tillvaratas, säger författaren till denna artikel, Håkan Roos, som är bördig från Sörmland men numera bosatt som småbrukare i Jämtland. Sitt musikhistoriska kunnande odlar han jämsides och hinner dessutom även med att komponera, teckna upp låtar och själv spela. Han är medlem i Hälsingslands spelmansförbund och i Heimbygdas i Jämtland. Under studietiden ledde han spelmanslaget på Norrlands nation i Uppsala och har även spelat i Svenska Ungdomsringen.

Folkmusiken har sedan länge huvudsakligen diskuterats utifrån rent musikaliska synpunkter och med krav på t ex "äkthet" och traditionsriktighet.

Diskussionen om folkmusiken har fördjupats i samband med den nya folkmusikpopulariteten. Debatten knyts nu till de yttre formerna och man kan nu tydligare se konturerna av olika spelmanskategorier. I huvudsak har vi en ideologisk klyfta i spelmanskåren: å ena sidan de "konservativa" spelmännen för vilka de etablerade formförändringarna är självklara förutsättningar (notspel, folkdräkt, spelmansstämmor, andra funktioner, andra forum etc); å andra sidan de "radikala" spelmännen för vilka dessa formförändringar är elakartade tecken på att spelmansmusiken håller på att gå förlorad i sitt naturliga sociala sammanhang. Frågan gäller folkmusikens folkliga förankring. Är folkmusiken "folklig"? Är spelmansrörelsen "folkligt" organiserad?

Folkmusikens historia har i huvudsak tre skeden. Dessa avlöser varandra inte helt utan 'lagras" så att vi inom folkmusiken har fått tre "nivåer" med olika social och kulturell status.

Det första skedet är den långa folkliga utvecklingstiden då folkmusiken hade sina speciella funktioner och sin bestämda sociala förankring. Även om t ex dansen hade högreståndS- och utländska förebilder hade musiken sin karakteristiska, "svenska", folkliga prägel. Tidigt skedde emellertid en direkt påverkan av främmande musikarter som kyrkomusik och senare komponerad konstmusik som spreds bland allmogen av kongl hofmusiker, kantorer och regementsmusiker. (Betydliga regionala olikheter.) Med dessa spreds även konstmusikens spelsätt; det folkliga mönstret i folkmusikens utveckling började påverkas.

Även störningar och hinder av annat slag förekom. Kyrkans ingripande genom väckelsepredikanterna och dessas härjningståg bland spelmännen i mitten på 1800-talet var ödesdigert. En avgörande inverkan hade också kommersialismen som med dragspel, "kultis" och en kommersialiserad nöjesanda trängde undan det gamla bondesamhällets umgänges- och nöjeskultur.

Den gamla spelmanstraditionen har dock fortfarande företrädare och kan än så länge utgöra grunden för all folkmusikverksamhet.

Det andra påtagliga skedet började med nationalromantiken då folklivsforskning fick intresse. Det levande "materialet" som t ex dans och musik var mest uppseendeväckande och strävandena att bevara folkmusiken mynnade så småningom i en kring sekelskiftet nybildad nationalromantisk spelmansrörelse.

Utan tvivel har vi initiativtagarna, myndiga personer som Hazelius, Zorn m fl att tacka för att folkmusiken spelas i nuvarande omfattning. Men med tidsavstånd kan vi peka på en märklig social klyfta mellan spelmansrörelsens överbyggnad och spelmannen i gemen som då uppstod: strävandena att bevara folkmusiken hade nationalromantiska motiv (som bl a innebar yverborna idéer om att folkets — annars så råa — seder och bruk utgjorde resterna av ett stoltare och mera kraftfullt förflutet och därför måste räddas åt eftervärlden.) Denna nationalromantik hade givetvis ingen förankring bland allmogen själv utan var en ideologi i överklasskretsar och bland konservativa vetenskapare och författare med helt andra intressen och värderingar — ekonomiskt, kulturellt och socialt. (Från dessa högre sociala grupperingar kom sådana beteckningar som folkmusik, folkdans, folkmål etc, som i sig inrymmer vissa sociala och kulturella avståndstaganden. Folk däremot kallar inte sin musik "folkmusik"!)

Spelmansrörelsen knöts samman med den konservativa hembygdsrörelsen med dess snäva inriktning (nationalromantisk, vetenskaplig och kyrklig). Och i denna nya skepnad fann nu folkmusiken gillande även hos kyrkan och dess företrädare.

Allt detta innebar att folkmusiken rycktes loss ur sin naturliga sociala miljö och blev ett tacksamt och färggrannt Skansenföremål. Spelmanstävlingar anordnades och folkmusiken gjordes till ett estradparaderande. Senare har vi förstått att dessa tävlingar var spelmansmusikens självdråp; den fulländade anspråkslösa allemansmusiken fick gömmas undan för musikartisters framfart.

Sedan dess har folkmusiken fått alltmera "stiliserade" former.

Det tredje skedet är den moderna tiden som kännetecknas av ett politiskt och kommersiellt kultursystem och musiketablissemang. Musiketablissemang har två sidor med helt olika karaktärer: dels en kommersiell sida och dels en seriös sida som också omfattar den konventionella musikutbildningen.

Den kommersiella sidan är mest komplicerad och omfattande när det gäller musikaliska attityder etc. Den kan dock här lämnas åt sidan dels för att den är alltför komplicerad att behandla och dels för att den obetydligt påverkar spelmansmusiken.

Betydligt mera bedrägligt är det

Kända sörmländska spelemän är Erik Skog och Elis Engström. Här spelar de på fest i Råby.

konventionella utbildningssystemet och det seriösa musiketablissemanget eftersom det präglat musiken och spelmännen på ett helt annat sätt. På en del håll förekommer folkmusik i bl a den kommunala musikskolan. Det är dock tvivelaktigt om "det fria och självständiga spelmanssinnelaget kan beredas den vägen. Där grundläggs konstmusikens syn och notbundenheten som ofta kan ha en förvanskande inverkan på traditionsspelet. Främmande för folkmusikens karaktär är också det faktum att den kommunala musikskolan, högskolan m fl i grund och botten inte är musikaliska angelägenheter utan har tillkommit och bedrivs efter politiska och administrativa överväganden.

Till följd av denna musikutbildning och att folkmusiken fått ett seriöst anseende upplever vi en annan fara: förskjutningen av spelmanskåren till musikproffs och orkestermusiker för vilka folkmusiken har blivit en festlig bisyssla, ett musikaliskt sommarnöje. En annan sida är att det förefaller bli professorer, pedagoger och konsulenter som ska vara auktoriteter för spelmännen.

En sådan skedesanalys av folkmusikens historia kan ge följande **sammanfattning:** Folkmusiken har sin naturliga sociala tillhörighet bland folket, allmogen ("nivå" 1). Folkmusiken har organiserats och styrs fortfarande efter nationalromantikens idéer ("nivå" 2). Folkmusiken domineras musikaliskt av seriösa musiker ("nivå" 3).

Den sedermera socialt och kulturellt koncentrerade kritiken mot den nybildade spelmansrörelsen har medfört en splittring inom spelmanskåren. Man kan i det avseendet urskilja tre kategorier:

1) De äldre spelmännen, de s k traditionsbärarna; jordbrukare, hantverkare m fl amatörer i positivaste bemärkelse. Dessa står givetvis utanför ev "strider".

2) Den stora mellangruppen, som omfattar "andra och tredje generationens spelmän" (enl bl a Matts Arnbergs def). Denna grupp är den helt dominerande och den som uppbär den "nykonstruerade" spelmanstraditionen. Dessa spelmän skiljer sig från stilbildarna genom bl a avståndet till den levande folkliga traditionen och den vidlyftiga musikaliska bildningen.

3) De yngre, socialt medvetna spelmännen för vilka folkmusiken har blivit en symbol för en social och kulturell väckelse: en reaktion mot det överciviliserade samhället och det standardiserade kultursystemet.

De socialt engagerade spelmännens angrepp på den etablerade nationalromantiska spelmanstraditionen och dess företrädare är inte bara en principsak. Det hela bottnar i det betydligt allvarligare faktum att folkmusiken inte förmått bibehålla dels sin speciella sociala profil och dels karaktären av folklig allemansmusik "i en levande funktion i det dagliga livet". Helt enkelt kan ifrågasättas om folkmusiken är "folklig". ("Folklig i en formell social mening som är kärnpunkten ifråga om folkmusikens betydelse kan sägas vara en beteckning på attityder och verksamheter som ligger utanför kommersiella och politiska system.)

Ursprungligen uppfyller folkmusiken anspråk på en social anknytning och kan fungera som en betydelsefull förutsättning för "folkets" integritet och självkänsla. "Att bevara folkmusiken" innebär självfallet förutom att dess traditionella form bibehålles också att folkmusiken behålls och ges möjlighet att behållas i sin naturliga sociala miljö.

Tillspetsat gäller frågan i en vidare mening "folkets" rätt till sin kultur på sina villkor och efter sina förutsättningar.

HÅKAN ROOS